

Формування мовленнєвої компетентності старшого дошкільника на заняттях

У статті здійснено аналіз досліджень із зазначеної проблеми; висвітлено труднощі, що мають педагоги під час планування й проведення мовленнєвих занять з дітьми (навчання елементів грамоти); описано фрагменти системи розвивальної роботи.

Ключові слова: мовленнєва компетентність, навчання елементів грамоти, пізнавальна й мовленнєва активність, заняття, старший дошкільник.

Постановка й обґрунтування актуальності проблеми. Одним із ключових завдань дошкільної освіти є формування компетентності дитини. Мовленнєва компетентність передбачає *формування у старших дошкільників різних видів компетенцій* як кінцевого результату освітніх ліній. Так, за освітньою лінією Базового компонента дошкільної освіти (БКДО) «Мовлення дитини» мовленнєва компетенція передбачає сформованість фонетичної, лексичної, граматичної, діалогової компетенцій [1].

У програмі «Дитина» *завдання мовленнєвого розвитку* дітей дошкільного віку висвітлюються у підрозділі «Мова рідна, слово рідне». У рубриці цього підрозділу «*Навчаємося елементів грамоти*» подано завдання з усвідомлення явищ мови й мовлення, навчання дітей 6-7 років життя елементів грамоти [2]. Підготовка дітей старшого дошкільного віку до оволодіння грамотою здійснюється на заняттях (групових, індивідуальних).

Аналіз наукових досліджень, на які спирається автор. За даними відомих педагогів та психологів значним потенціалом щодо розвитку пізнавальної та мовленнєвої активності, навчання грамоти старших дошкільників є *заняття* (Ф. Блехер, А. Богуш, Н. Гавриш, С. Волкова, Л. Журова, Г. Костюк, В. Котирло, А. Леушина, Н. Менчинська, Ф. Сохін, Є. Тихеєва, Т. Тарунтаєва та ін.). Деякі дослідники (В. Безруков, М. Лазарєва) стверджують, що підпорядковуючись універсальному закону гетерозису (змінення, перетворення), будь-який предметний зміст, збагачений інтегративними зв'язками (не тільки тематично, але й операційно-діяльнісно), безсумнівно, володіє більш великим розвиваючим резервом, ніж традиційні заняття [5].

На думку багатьох дослідників інтеграція змісту освіти (у тому числі й дошкільного) є однією з психолого-педагогічних умов, що ефективно впливають на розвиток емоційно-інтелектуальної сфери становлення особистості дитини (Д. Богоявленська, А. Богуш, Н. Гавриш, В. Котирло, С. Ладивір, Т. Піроженко та ін.).

Виокремлення аспектів проблеми, які ще недостатньо вивчені. Аналіз навчально-пізнавальної діяльності старших дошкільників у дошкільних навчальних закладах м. Києва показав, що значна увага приділяється проблемі формування мовленнєвої компетентності й усвідомлення дітьми мовлення. Але при цьому більшість педагогів залучається до репродуктивного накопичення знань, умінь та навичок, не приділяючи достатньої уваги проблемі формування пізнавальної та мовленнєвої активності дітей зазначеного віку. Багаторічні спостереження за ходом освітньо-виховного процесу дозволили виявити труднощі, що мають педагоги під час планування й проведення мовленнєвих занять (особливо занять з навчання дітей елементів грамоти). Заняття проводять, переважно, як фронтальні, що унеможлиблює урахування індивідуальних особливостей пізнавальної активності старших дошкільників. Вони часто затягнуті у часі, зв'язки між компонентами їх структури не завжди є природними. Кращі

зразки занять складені досвідченими педагогами на основі інтуїції, чуттєвого досвіду. У методичній літературі представлено досвід проведення мовленнєвих занять з дітьми старшого дошкільного віку, але разом з тим до недавнього часу були відсутні чіткі орієнтири щодо грамотного проведення занять із навчання елементів грамоти з урахуванням індивідуальних особливостей пізнавальної активності старших дошкільників та диференціації пропонованих у ході занять завдань, дидактичних ігор тощо.

Незважаючи на визнання необхідності інтеграції занять з навчання старших дошкільників грамоти та продуктивних видів діяльності, а також урахування індивідуальних особливостей пізнавальної активності дітей на заняттях, спеціально це питання не вивчалось.

Формулювання мети та завдань статті. Виявлення означених протиріч дозволило визначити мету статті: показати можливості й особливості формування у старших дошкільників пізнавальної активності з урахуванням їх індивідуальних особливостей на заняттях з навчання грамоти з інтеграцією у художньо-мовленнєву та образотворчо-мовленнєву діяльність.

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих результатів. Загальною методологією дослідження є гносеологічний та аксіологічний підходи щодо розвитку особистості; концептуальні положення щодо інтеграційних процесів у науці.

Процес формування мовленнєвої компетентності та пізнавальної активності старших дошкільників на заняттях під час дослідження організовувався за трьома взаємопов'язаними напрямками. 1). Створення вихователем позитивного емоційного ставлення дитини до пізнавальної та мовленнєвої діяльності. 2). Організація систематичної пошукової діяльності з урахуванням індивідуальних особливостей дітей і диференціації завдань для дітей (1-го достатнього рівня та 2-го високого рівнів розвитку), а також на основі взаємозв'язку мовленнєвого змісту щодо усвідомлення дитиною мовлення, художньо-мовленнєвої та образотворчо-мовленнєвої діяльності. 3).

Розгортання цієї діяльності таким чином, щоб у ній виникали усе нові й нові запитання, а також ситуації, що стимулюють пізнавальну й мовленнєву активність.

У процесі роботи з дітьми ЕГ (65 осіб) вихователі дотримувалися таких методичних вимог: створювати оптимальні умови для самостійної практичної діяльності кожного вихованця, ураховуючи індивідуальні особливості; частіше вирішувати пізнавальні задачі різного рівня складності, а також практикувати пошукові завдання й ситуації; використовувати прийоми порівняння, аналізу, синтезу, узагальнення під час виконання дитиною самостійних робіт; робити оперття на принципи *наочності* (дозволяє активізувати дитяче сприймання тощо), *занурення дітей у казковий світ усної народної творчості* (дозволив покласти в основу методики жанр казки), *індивідуалізації та диференціації, активності* та інші; проводити якісне та неупереджене оцінювання результатів навчання; спеціальну спрямованість на формування таких важливих компонентів пізнавальної діяльності, як самоконтроль й самооцінка; стимулювати дітей до творчості.

Зміст матеріалів, відповідно до психолого-педагогічних вимог, що висвітлено у системі розвивальної роботи, відрізнявся новизною, пошуком нового у вже відомому, включенням у зміст нових аспектів, порівняльним аналізом нового та вже відомого, стимулюванням дітей до запитань, висновків, рішенням творчих завдань тощо. У процесі роботи з дітьми ЕГ було розроблено методику під назвою «Країна Звуколяндія». Успішність усвідомлення дітьми старшого дошкільного віку мовлення (зокрема, усвідомлення звукової сторони мовлення) було поставлено у пряму залежність від ступеня сформованості пізнавальної активності дітей зазначеного віку, що суттєво зростала в умовах єднання мовленнєвої діяльності з художньою та зображувальною.

Як відомо, інтерес є найкращим стимулятором у пізнанні світу, розумінні мовлення, у особистісному зростанні дитини. На думку Л. Виготського, «розумній казці належить оздоровче та цілюще значення у

емоційному житті дитини» [4, 313]. Тому, щоб робота стала цікавішою, було запропоновано дітям графічне зображення звуків у вигляді фішок-чоловічків, а також використовувався найулюбленіший дітьми жанр художньої літератури – казка з ілюстраціями до неї [7].

Отже, завдяки цьому діти ЕГ усвідомлено виконували звуковий аналіз слів, «прочитуючи» їх за допомогою звукових фішок на «звукових доріжках» та без них. Це сприяло довільності мовлення, усвідомленому звуко-буквену аналізу, читанню та «друкуванню» дітьми складів, слів, речень; вихованню рішучості, наполегливості; стимулювало їх до творчості.

Маємо констатувати, що одним із ефективних засобів розвивальної роботи з формування мовленнєвої компетентності й пізнавальної та мовленнєвої активності старших дошкільників у процесі усвідомлення дитиною мовлення є організація дидактичних ігор. Був розроблений комплекс ігор, які застосовували як на заняттях, так і в повсякденній діяльності дітей. Це такі ігри: «Заспівай так, як уміє Голосний», «Пригадай, що вміє Приголосний», «Хто з ким товаришує», «У піжмурки на галявині», «Новосельці», «Будиночок зі «своїх» літер» та інші [7; 8].

У експериментальній роботі використовували різні заняття. З них групові та індивідуально-групові планувалися один-два рази на тиждень. Індивідуальні ж заняття проводилися щоденно, переважно у другу половину дня (за розробленими навчальними посібниками), що давало можливість педагогам урахувати не лише вікові, а й індивідуальні особливості, можливості, інтереси старших дошкільників. Кожне пропоноване заняття має чіткі структурні компоненти (тему, програмові завдання, матеріал, хід заняття, у якому є конкретні ігрові завдання, ігри, вправи, загадки, авторські казки тощо). Було також розроблено рекомендації щодо проведення таких занять з дітьми [6, 123-141; 7, 10-30; 8, 7-11]. Основна частина кожного заняття була поділена на логічно взаємопов'язані між собою частинки, що мають свою назву (за видами роботи, методами, прийомами і засобами, що домінують у кожній з них) і нумерацію (наприклад: 1. Робота над загадками;

2. Розглядання малюнка і бесіда за його змістом; 3. Слухання казки «Про Голосного» тощо). Така блочна структура занять дозволяє в індивідуальному порядку дозувати навчальне навантаження на кожну дитину, урахувати її індивідуальні особливості, засвоювати тему за кілька міні-занять [7, 7]. Суттєвим фактором виникнення пізнавального інтересу до матеріалу була його емоційна подача, живе слово педагога.

За результатами дослідження було розроблено навчально-методичний комплект з двох частин. До складу кожної частини входять методичний посібник з орієнтовною системою занять (групових, індивідуально-групових, індивідуальних) для дітей 6-го – 7-го років життя, а також навчальний посібник з дидактичними іграми та вправами, ілюстративним матеріалом, художніми творами. Вони дібрані за принципом *тематичної єдності* з урахуванням інтересів дітей різної статі: для організації з дітьми *художньо-мовленнєвої діяльності* (розглядання ілюстрацій, читання і розповідання казок, переказів, заучування віршованих творів тощо), для *театрально-ігрової діяльності* (театральні вистави, ігри-драматизації, інсценування тощо) та *образотворчо-мовленнєвої діяльності* (створення малюнків дітьми, що доповнюються, «домальовуються» за допомогою слова). У кінці кожного конспекту заняття робилися посилання на відповідні сторінки навчального посібника: для зручності проведення індивідуальної роботи з дітьми [7; 8].

Висновки, рекомендації, перспективи подальших досліджень. Індивідуальні та індивідуально-групові заняття дають можливість забезпечувати єдність у розкритті теми заняття на матеріалі усвідомлення мовлення, художньої та образотворчо-мовленнєвої діяльності; створюють позитивні умови для пошуку зв'язків й відносин між предметами, явищами, якостями й властивостями тощо. Практичні уявлення про звуки мови закріплюються через слухання віршів, авторських казок, унаочнення матеріалу, дидактичні ігри й краще усвідомлюються дітьми, оскільки застосовуються у художньо-мовленнєвій, мовленнєво-ігровій та інших діяльностях й сприймаються як нова, невідома грань, а процес цієї діяльності

стає більш усвідомленим на усіх етапах творчої діяльності. Пізнавальна активність стимулювалася введенням під час занять ігрових та проблемних ситуацій, елементарних евристичних бесід, експериментування тощо. Інтегрування змісту занять має більш високий потенціал щодо формування мовленнєвої компетентності та пізнавальної активності, оскільки акцентує увагу дитини не лише на пізнанні мови, окремих предметів та явищ, їх властивостей та якостей, а й розумінні зв'язків й відношень між предметами та явищами дійсності, культури читача, дозволяє педагогам більш ефективно застосовувати одержані дітьми знання у практичній діяльності.

Отже, проблема формування мовленнєвої компетентності та пізнавальної активності старших дошкільників є актуальною і перспективною. Заслуговує уваги дослідження проблеми наступності у формуванні мовленнєвої компетентності дітей старшого шкільного віку та учнів першого класу засобами взаємозв'язку розвитку й усвідомлення мовлення з іншими розділами програми тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція) // Дошкільне виховання. – 2012. – № 7. – С. 4-19.
2. Дитина: програма виховання і навчання дітей від двох до семи років / наук. кер. проекту: О. В. Огнев'юк, К. І. Волинець, нук. кер. програмою: О. В. Проскура та ін. – 3-тє вид. доопр. та доп. – К.: Київ, ун-т ім. Б. Грінченка, 2012. – 492 с.
3. Обухова Л. Ф. Детская психология. – М.: Владос, 2007. – 530 с.
4. Піроженко Т. Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі: поради до освітньої лінії / Т. Піроженко, М. Машовець, О. Коваленко // Дошкільне виховання. – 2012. – № 9. – С. 32-36.
5. Сидорук Г.Н. Формирование познавательной активности дошкольников на интегрированных занятиях по математике и

конструированию / Сидорук Галина Николаевна. : дис... канд.. пед.. наук, 13.00.01. Общая педагогика, история педагогики и образования. – Москва, 2006. – 201 с.

6. Вашуленко М. С., Карабаєва І. І., Пасічник А. В., Товкач І. Є. Навчання дітей елементів грамоти / М. С. Вашуленко, д. п. н.; І. І. Карабаєва, к. пс. н.; А. В. Пасічник, ст. викл.; І. Є. Товкач, ст. викл. // Методичні рекомендації до Програми виховання і навчання дітей від двох до семи років «Дитина» /наук. кер. проекту: О. В. Огнев'юк; наук. ред. Н. В. Кудикіна, В. У. Кузьменко; авт.кол.: Е. В. Белкіна, Н. І. Богданець-Білоskalенко [та ін.]. – 3-є вид. доопр. та доп. – К.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2012. – С. 123-141.

7. Товкач І. Є. Слово. Речення. Звуки: методичний посібник : у 2 ч. Ч.1 / І. Є. Товкач. – Х. : В-во «Ранок». – 2013. – 176 с. – (Серія «Віконечко у світ грамоти»).

8. Товкач І. Є. Звуки. Букви. Читання: методичний посібник : у 2 ч. Ч.2 / І. Є. Товкач. – Х. : В-во «Ранок». – 2013. – 192 с. – (Серія «Віконечко у світ грамоти»).

В статье сделан анализ исследований по представленной проблеме; раскрываются трудности, которые имеют педагоги во время планирования и проведения речевых занятий с детьми (по обучению элементам грамоты); описано фрагменты системы развивающей работы.

Ключевые слова: речева компетентність, навчання елементів грамоти, пізнавальна і речева активність, заняття, старший дошкільник.

The paper made analysis of studies on the presented problem, reveals the difficulties that teachers have during the planning and conduct of voice lessons with children (training elements of ratification); described fragments of developing robots.

Keywords: speech competence, literacy training elements, cognitive and speech activity, lessons, senior preschooler.